

ÖZBEK BİLGİN ABDURAUUF FİTRET'İN “KUTADGU BİLİĞ” YAZISI

Aziz MERHAN*

Yusuf Has Hacib tarafından 11. yüzyılda İslamî Orta Asya Türk yazı diliyle kaleme alınmış olan Kutadgu Bilig (= Mutlu olma bilgisi) eserinin üç yazma nüshası bulunmaktadır. Birinci nüsha Viyana nüshası olarak da bilinen Uygur harfli Herat nüshası olup Avusturyalı Osmanlı tarihçisi Joseph von Hammer-Purgstall (1774-1856) tarafından 1789 yılında İstanbul'da bulunarak Avusturya'ya götürülmüş ve orada Kraliyet Kütüphanesine bağışlanmıştır. Şu an Avusturya Milli Kütüphanede (Österreichische Nationalbibliothek) muhafaza edilmektedir. İkinci nüsha Arap harfli Mısır nüshası olup Alman doğu bilimci Bernhard Moritz (1859-1939) tarafından 1896 yılında Kahire'deki Hidiv Kütüphanesinde bulunmuş olup hâlihazırda Mısır'da Milli Kütüphanede (دار الكتب والوثائق القومية – Dāru'l-kutub wa'l-waṣā'iki'l-ḳawmiyya) saklanmaktadır.

Üçüncü nüsha da Arap harfli olup Kazan'dan Fergana Bölgesine Doğu el-yazmalarının belirlenmesi amacıyla gönderilen Ahmed Zeki Velidi (Zeki Velidi Togan, 1890-1970) tarafından 1913 yılında Namangan şehrinde Muhammadhoci Eşon Lolareş (Muhammed Hacı İşan Lalereş) adlı kişinin şahsî kütüphanesinde görülmüştür. O, eserin var olduğunu “Vostoçniye rukopisi v Ferganskoy oblasti” [= Fergana Bölgesindeki Doğu Elyazmaları] (*Zapiski Vostoçnogo Otdeleniya*, XXII, St. Petersburg 1914, s. 312-313) yazısıyla duyurmuştur. Bu yazıdan sonra 1924 yılında Özbek bilgin Abdurauf Fitret (1886-1938) yazmayı, sözü edilen şahıstan temin ederek Taşkent'teki Esasî

* Doç. Dr., Yıldız Teknik Üniversitesi, Türk Dili ve Edeyatı Bölümü, azizmerhan@gmail.com

Kütüphaneye (O'zbekiston Milliy Universitetining Ilmiy Kutubxonasi) getirmiştir.¹ Hâlihazırda Taşkent Devlet Doğu Bilimleri Enstitüsü Ebu Reyhan Birunî Doğu Elyazmaları Merkezinde (= Toshkent davlat sharqshunoslik instituti huzurida Abu Rayhon Beruniy nomidagi Sharq qo'lyozmalari markazi) 1809 kayıt numarasıyla muhafaza edilmektedir. Bir yıl sonra da Kutadgu Bilig hakkındaki ve burada sunulan yazıyı kaleme almıştır. Yazı 1925 yılında *Me'arif ve Oqutguçi* dergisinde (2. sayı, 68-73. sayfalar) geliştirilmiş Özbek-Arap alfabesiyle yayımlanır. Türkçe çevirisi de aynı yıl içinde Miyan Büzruk² imzasıyla *Türkiyat Mecmuası*'nda "Türkiyat Haberleri" başlığı içinde "Türkistan'da" (s. 343-350) alt başlığıyla yayımlanır. Almanca çevirisi ise Rachmeti (Reşit Rahmeti Arat) tarafından *Ungarische Jahrbücher* dergisinde "Qutadgu Bilig" adıyla (VI/1-2, s. 154-158)³ 1926 yılında yayımlanır. Günümüz Özbekçesiyle de son olarak Kiril yazısıyla edebiyat bilimcisi Naim Karimov sorumluluğunda Fitret'in üç ciltte yayınlanan eserlerinin ikinci cildinde (*Tanlangan asarlar: II Cild, Ilmiy asarlar*, Toşkent 2000, s.11-16) yer alır.

Fitret'in yazısı hazırlanırken Reşid Rahmeti Arat (1900-1964) tarafından 1947 yılında çıkmış ve üç nüshayı karşılaştırma esasına dayalı olan çalışması (*Kutadgu Bilig I, Metin*, 3. baskı, Ankara 1991) ile 1959 yılında yayımlanmış olan Türkçe çevirisinden (*Yusuf Has Hâcib – Kutadgu Bilig II, Çeviri*, 5. baskı, Ankara 1991) yararlanıldı. Kutadgu Bilig metni; mensur mukaddime (1-3), manzum mukaddime (4-10), bâbların fihristi (11-16), asıl metin (17-643) ve ilâveler (644-654) kısımlarından meydana gelmektedir.

Metinlerden yararlanırken dikkat edilmesi gerekli hususlar şunlardır:

1. Ünlülerin yazımında genel itibariyle günümüz Özbek yazı diline bağlı kalındı, ancak standart dildeki /o'/ ünlüsü, metnimizde /o/ veya /ö/ biçiminde yazıldı.

2. Standart Özbekçedeki yuvarlak /a/ olarak söylenen /o/ harfi için /a/, /a/ için /e/ ve daha dar olan /e/ ünlüsü için de /é/ yeğlendi.

3. Matbaadan kaynaklı ufak tefek yazım yanlışlıkları herhangi bir uyarıda bulunmadan düzeltildi.

4. Metnin özgün sayfasının numaraları köşeli ayraçla [...] verildi.

5. Gerekli açıklamalar metnin Türkçesinde verilmeye çalışıldı. Özbekçe-

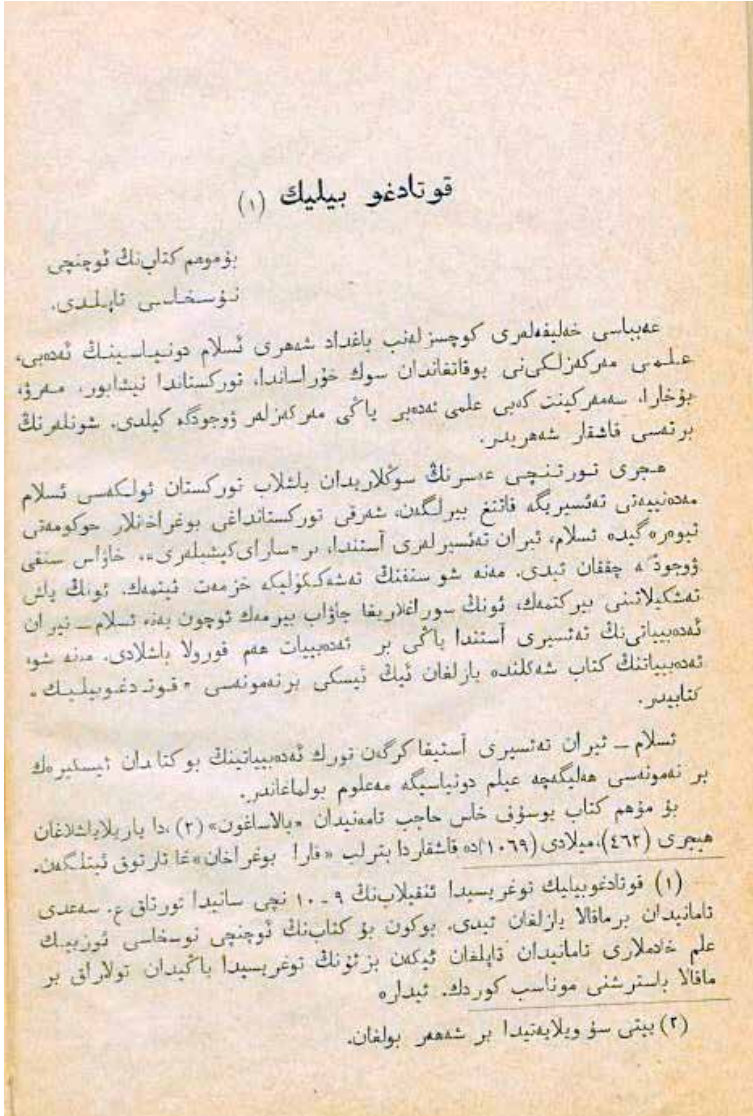
1 Qayum Karimov (Naşrga tayyorlovçi [= yayına hazırlayan]), Yusuf Xos Hocib: Qutadgu Bilig (Saodatga yulovçi Bilim), Toşkent 1971, s. 10-11.

2 Türkistanlı edebiyatçı ve halk bilimcisi Miyonbuzruk Solihov (1891-1938) İstanbul Darülfünun'da öğrenim görmüş 1927 yılında Özbekistan'a geri dönmüştür.

3 Bu makale daha sonra yeniden basılmıştır: Reşit Rahmeti Arat, Makaleler, Cilt I, Yayına Hazırlayan: Osman Fikri Sertkaya, Ankara 1987, s. 703-708.

siyle beraber verildiği için birebir çeviri yerine anlam öne çıkarılarak çevrilme çalışıldı.

1. Abdurauf Fitret'in yazısının özgün biçimi:⁴

Fitret KB 68

4 Yazıyı temin ederek gönderen Özbekistan Millî Üniversitesi Özbek Filolojisi öğretim üyesi Doç. Dr. Bahadır Karimov Nurmetovich'e hürmetlerimizi sunarız.

Fitret KB 69

بو نوسخا ھجرى (۸۴۳) نىچى بىلەن ھىرات شەھرىدە ئويغور ھىرفىلىرى بىلەن يازىلغان ھەلى «ۋىيانا» دا ئىمپېراتور كوتوبخانسىدا ساقلانماقتادۇر.

بونوسخادان بەغزى دەپنەلەر ئالىم «ۋوبەر» ۋە «ۋامبىرى» كىمى مۇستەھىر قىلار. ئورپا مەتبۇعاتىدا نەشر ئېتىكەندەن سوڭ بوتونى مىلادى (۱۸۹۱ - ۱۹۰۰) نىچى بىلەن «ۋىرالوف» نامانىدىن نەشر ئېتىلگەن. ئويغور ھىرفىلىرى بىلەن يازىلغان بۇ نۇسخانى 'وغرى، آچىق ئوقۇب ماغنا چىقىرىلىق مومكىن بولماقتىن ئۈچۈن «ۋامبىرى»، «رادلوف»، «نومسەن»، «ھارتېن ھارغان» دېگەن تۆرت مۇستەھىرى نامانىدىن تۆرت تۈرلى ئوقۇلغان: «ۋامبىرى» بىلەن «نومسەن» ئوقۇشلارى بىر بىرىگە ياقىن، «رادلوف» بىلەن «ھارتېن» ئوقۇشلارى بىر بىرىگە ياقىن. «نومسەن» بىلەن «رادلوف» نىڭ ئوقۇشىنى قانغ تەنقىد قىلىپ ئەساسىز بولغانىنى ئىسپات قىلغان (۱).

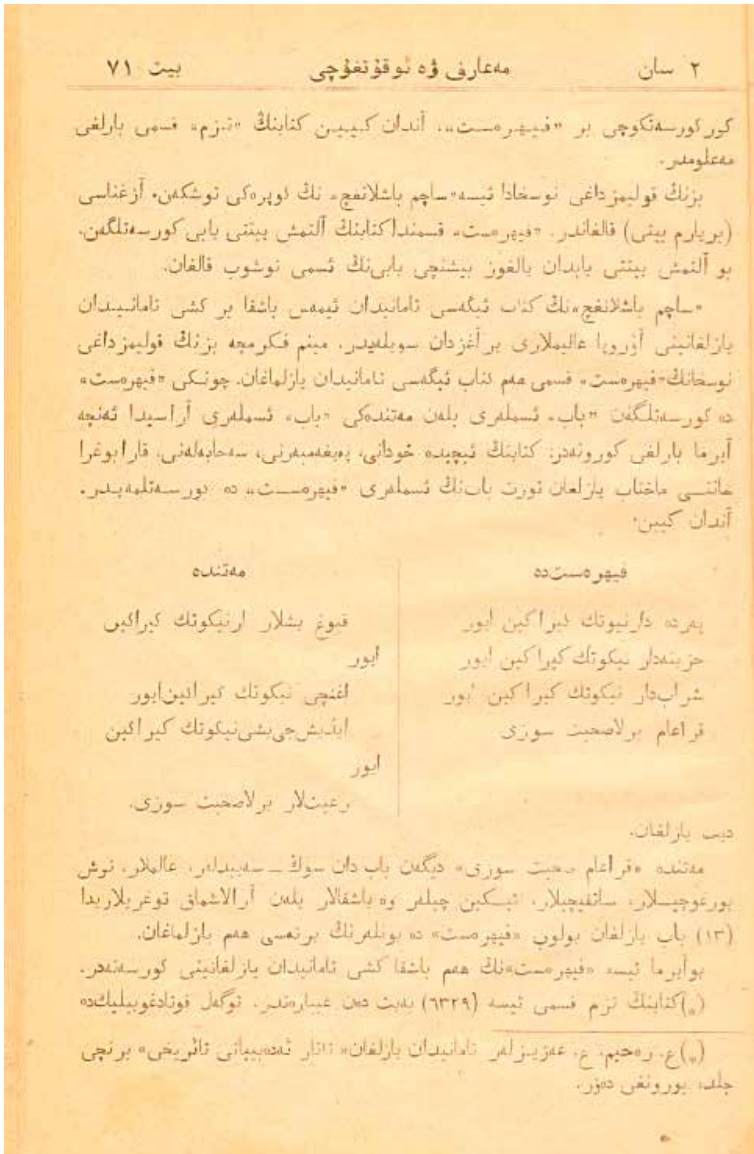
بۇ كىتابنىڭ ئىككىنچى نۇسخاسى «مىسىر - قاھىرە» شەھىرىدە «خىيىۋ» كۈتۈپ - خانىسىدا تاپىلغان، ھەلى ھەم شۇندە ساقلانماقتا. بۇ نۇسخا ئويغور ھىرفى بىلەن ئېمىس، ھەرپ ھىرفى بىلەن بارلىغان. مىسىردىكى ئونۇسخادان «قوتۇگرافى» بىلەن كۆتۈرلگەن بىر نۇسخا ئىستانبۇل دارىلفۇنون كوتوبخانسىدا، بىر نۇسخادا «لېنېن غراڭ» دا «آزىيا موز» خانىسىدا بارىدۇ. ئۈچىنچى نۇسخاسى ھەم ھەرپ ھىرفى بىلەن يازىلغان بولۇپ «ھىرغانى» تاپىلغان.

باشلاپ بوكتابىنى «زەكى ۋەلىدى» كۆرگەن بولسا ھەم قولغا توشۇرا الماقتىن. بوگون بۇنىڭ ئاچىپ كېلىتۈرگىنىز «قۇنادغۇبىلىك» كىتابى مەنە شۇل ئۈچىنچى نۇسخاسىدۇر.

كىتابى ئويغور يازىسىدىن ئوقۇغان مۇستەھىرى «رادلوف» بۇنىڭ ئىچىنى «قۇنادغۇبىلىك» دەپ ئوقۇغان. بوگونىڭ ھەم ئورپا عالمىلارى ئازىيىدا شۇل ئىسىم بىلەن مەشھۇردۇر. بىراق بوغۇقۇلۇش باغلىشىدۇر. ھەم مىسىردىكى نۇسخادا ھەم بۇنىڭ قولىمىز. داغى نۇسخادا كىتابنىڭ ئىسمى «قۇنادغۇبىلىك» شەكىلىدىن يازىلغان «قۇت» = «بەخت»، «قۇنادغۇ» = «قۇتايغۇ» = «بەختلىكلەش»، «بىلىك» = «بىلىم» بولۇپ «قۇنادغۇبىلىك» نىڭ ماغناسى «بەختلىكلەش بىلىمى» بولادۇر.

«قۇنادغۇبىلىك» نىڭ ھەم ئورپا مەتبۇعاتىدا مەتبۇعات بولغان نۇسخالارىدا باشدا بىر ساجم بىلەن ئىمىس بىلەن يازىلغان بىر مۇقەددىمە، ئاندىن سوڭرە كىتابىدىكى «باب» لارنى.

(۱) «تۈرك تىلى يادىكارلىرى»: «تۈركىي بۇزۇمى» دەپ تەرجىمە. «مىللى نەتىجە» جۇغلار مەجمۇعەسى» جلد ۲، سان ۴.

Fitret KB 71

(۶۵۰۰) بەيت بارلىقى يازىلار. دېمەك بۇنىڭ قولىمۇزداغى ئوسخانىڭ (۱۷۱) بەيت كەمچىلىكى بار. بۇنىڭ قولىمۇزداغى بۇ ئوسخانىڭ ئىككى يامان بېرەخت-سۆزلىكىگە ھەم ئوچراغان: قاچان بولسا بۇ يوللانغان ياپراقلىرى بىر بىرىدىن ئايرىپ ئوشكەن. بىر كىشى تەرتىپكە قارالمىدىن ياپراقلارنى بىر بىرىگە باشتىرىپ تىككەن؛ كىتابنىڭ تەرتىپى بوزلۇپ قالغان شۇنىڭ ئۈچۈن (۱۷۱) بەيت كەمچىلىكىنىڭ قايسى بايلاردان ئوش-كەينىنى بىلمەك شۇ ئاندا مۇمكىن بولمايدۇ. بۇنى بىلمەك بۇ ئوسخانى باشقا ئوسخالىر بىلەن كېلىتىش تەرتىپىنى تۈزەتمەك لازىم بولار.

«قوتادغۇبېلىك» مەسئەۋى (ئىككى ك تىزم) شەكلىدە يازغان بولسا ھەم ئاندا بىر ئوب تۈرتلىكلەر (روباغىلار) بار. بۇ تۈرتلىكلەر يەنە شەھنامە ۋەزىدە بولۇپ قاقىلارنى ئىران شاعرلىرى ئاراسىدا مەشھۇر بولغان رۇباغىلار تەرتىپىدە. بۇ كۈنگىچە تۈركچىلىك عالملىرىدىن بىرىنىڭ بورۇباغىلاردان ئايرىپ سوز آچقانلىقىنى بىلمەيمىز، تېشىمەك. بۇنىڭ قولىمۇزداغى كىتابدا بورۇباغىلارغا ئايرىپ ئاھمەمىيەت بېرىلگەن، ئالتون سۆۋى بىلەن يازغان، بۇ رۇباغىلاردان بۇنىڭ قولىمۇزداغى ئۇسۇلدا يۈز سەكسەن ئىككى دانە بار. بۇنىڭ ئوسخانىڭ (۱۷۱) بەيت كەمچىلىكى بارلىقىنى يۇقارىدا يازغان ئىدىك. بۇنى كۆزدە تۇتقاندا رۇباغىلاردان ھەم ئوشوب قالغان بولۇشى مۇمكىن.

كىتاب مۇئەللىپنىڭ بورۇباغىلاردان ھەر بىرىنى يازغاندا «ئىككى تېمەدى شاعر نىمە دېگەن»، «شاعر بۇ مەسئەلگە ئوخشاش شۇ سوزنى ئەيتەر» (۱) دېگەنلىكى ئىعتبارغا ئالغاندا بۇ رۇباغىلارنىڭ باشقا شاعر نامانىدىن ئەپتىگەن، بۇسۇف حاجىنىڭ ئىسە ئۇ شاعرنىڭ رۇباغىلاردان ئوز كىتابىگە كىرەك بولغانلىقىنى ئالغانى خاتىرىغا كېلىدۇ. بىراق رۇباغىلارنىڭ ۋەزنى «قوتادغۇبېلىك» ۋەزىدە، ئوسۇلدا ھەم ئايرىم-ئىسە كۆرۈنمەيدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن بۇ رۇباغىلارنى ھەم بۇسۇف حاجىنىڭ ئوز ئىسەلەرى دېمەك مۇناسىپ كۆرۈنەر. شۇندە ي بولغاچ شاعر بۇ رۇباغىلارنى كېتىرگەندە ئېگە «شاعر سوزىنى ئىككى» دېگەن؟

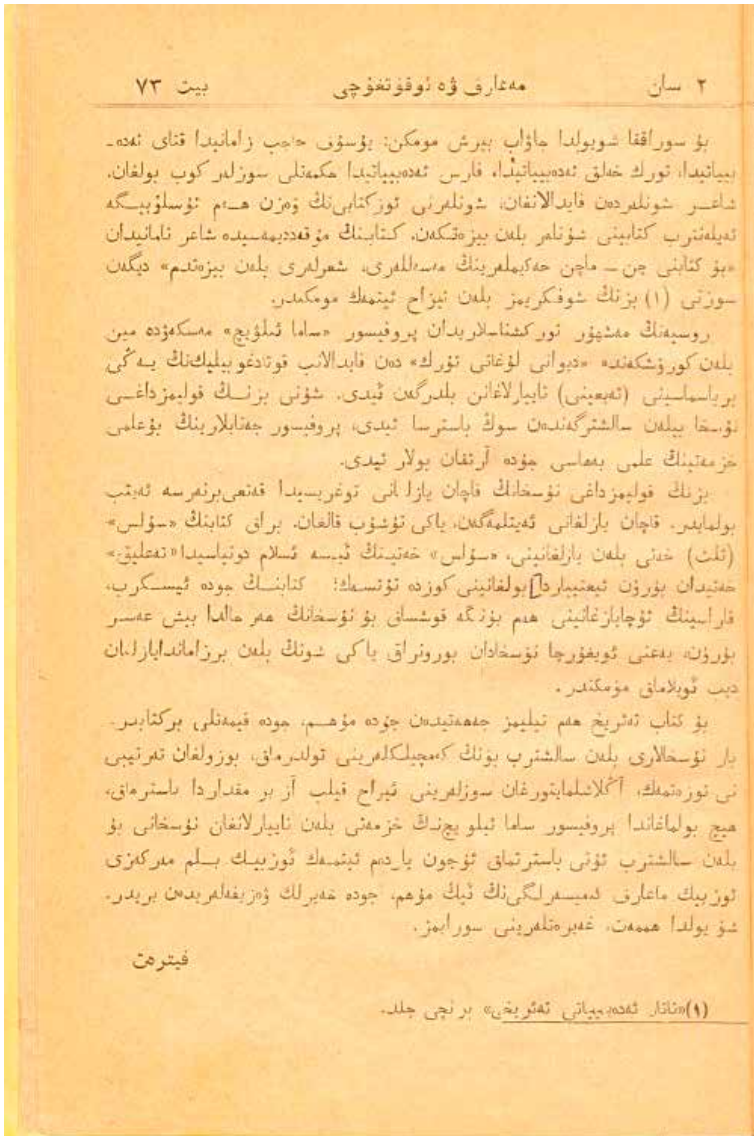
(۱) مۇنگەرمىگىزە بۇكىلدى شاعر تلى

بۇ شاعر تلى بولدى سوزگە تولى

مۇنگەرمىگىزە بۇكىلدى شاعر سوزى

ئوقىسا اچلقاي ئوقىغلى كوزى

(قوتادغۇ بېلىك)

Fitret KB 73

2. Abdurauf Fitret'in yazısının Latin yazısına çevrimi:

[Fitret KB 68]

ҚУТАДҒУ БІЛІГ⁵

Bu muhim kitabniñ uchinçi nusxasi tapildi.

Ebbasi helifeleri kuçsizlenib Bağdad şehri İslam dunyasiniñ edebi, ilmi merkezligini yoqatğandan sonj Hıorasanda, Turkistanda Nişabur, Merv, Buğara, Semerkent kebi ilmi edebi yeñi merkezler vucudge keldi. Şunlerniñ birtesi Қазақар şehridir.

Hicri törtinçi esrniñ sonlaridan başlab Turkistan ölkesi İslam medeniyeti te'sirige kattıg bérilgen, Şerki Turkistandağı Buğrahanlar hukumeti terevrigidegi İslam – Éran te'sirleri astında, bir «saray kişileri», havas sinfi vucudge çıkkan édi. Mene şu sinfnin teşekkulige hizmet étmek unıñ yaş teşkilatini bérkitmek, unıñ surağlarığa cavab bérmeک uçun yene İslam – Éran edebiyatiniñ te'siri astında yeñi bir edebiyat hem қurula başladı. Mene şu edebiyatniñ kitab şeklide yazılğan eñ eski bir nemunesi «Қутадғу Bilig» kitabidir.

İslam – Éran te'siri astığa kirgen Turk edebiyatiniñ bu kitabdan eskireк bir nemunesi heligeçe ilim dunyasige me'lum bolmağandır.

Bu muhim kitab Yusuf Hıas Hacıb tamanidan «Balasağun»⁶da yazıla başlağan. Hicri (462), Miladi (1069)da Қазақarda bitirilib «Қара Buğrahan»ğa tartuқ étilgen.

[Fitret KB 69]

Yazılışı «tizim»niñ «ekkilik» (mesnevi) şeklide bolub, vezni meşhur Éran şairi Firdevsiniñ Şehnamesi veznidedir. Kitab egesiniñ Firdevsi Şehnamesini körgeni sözlerden anlaşıladı. Bu eski Turk şairi, Turkler uçun cude қийin bolğan bu veznde cude muveffeк bolub yazğan. Bir köb alimlarniñ eytgenlerige işanib men hem bu kitabniñ veznide ençe kemçilikler, tolmağan yerler bar deb işanğan édim. Bu kun esa bu fıkrde emes men. Vezn cude tuzuk çıkkan, be'zi caylaridan Şehname ahenginiñ hidi kelib turadır. Biraқ veznni toldurmak uçun söz arasıda – heç kerek bolmağan halda – «kör», «ul» sözlerini tez – tez eytib turadirkim şairni bunge elbette me'zur körişimiz kerekdir.

«Қутадғу Bilig» sen'etli bir şiir mecmuesi emes, menzum bir ehlaki, edari kitabdir. Bunda insan sifetleriden edalet, devlet, eқl, kenaetni «macaz» yoli

5 Қутадғу Bilig toғrisida İnқilabniñ 9-10 neçi sanıda ortaқ E. Se'di tamanidan bir maқala yazılğan édi. Bu kun bu kitabniñ uchinçi nusxasi Özbek ilm hadimlari tamanidan tapılğan éken, biz unıñ toғrisida yañidan tolarак bir maқala bastirişni munasib kördük. edare

6 Yéttisuv vilayetida bir sheher bolğan.

bilen dört kişi étib körsetiledir. Bulerden edalet hakan bolub ati «Kun tuğdi», devlet uniñ veziri bolub ati «Ay toldi», eñl vezirniñ oğli bolub ati «Ögdulmiş», kenaet vezirniñ qarındaşı bolub ati «Ozğurmış»dir.

Mene şul dört macazi kişilerni şair birbirige körüştürub, söyleştiredir. Eytmek istegeni sözlerni, birmek istegeni nesihetlerni şulerniñ tiliden eytib eşittiredir. Bèrileturğan nesihetleri hakanğa vezir, elçi, katib, hazineçi, kapkaçı bolaturğan kişilerniñ qanday boluşlari; şairler, seyyidler, alimler, yulduzçılar, satğuçılar, qurışçılar bilen hakanniñ qanday munasebet kilişi, sözlemek şertleri; dunyanıñ faniliği; devletniñ vafasizliği toğrilarında uzun, cude uzun qilib sözlemekten ibaretdir.

Elbette bu kunnıñ kişileri uçun bu nesihetlerden yarım çakalık fayde yok. Biraq bu kitab eñ eski bir Turk şairi tamanidan yazılğanı uçun til cehetiden, eñ eski bir zamanda Turkler arasidağı «guruhler» hem anlar arasidağı munasebetlerni bildirgeni uçun te'rih cehetiden cude muhim, cude kımmetli bir kitabdır. Avrupa musteşriklariniñ hem bu kitabge bergeñ ehemiyetleri şul cehetlerdendir elbette.

Bu muhim kitabniñ birden bir nuşhasini Avrupa musteşriklaridan «Jozef Hammer» degen kişi İstanbuldan tapib alğan.

[Fitret KB 70]

Bu nuşha Hicri (843)ñçi yilda Hirat şehride Uyğur herfleri bilen yazılğan, heli «Viyanada» imparator kutubhanasida saklanmaqdadır.

Bu nuşhadan be'zi nemuneler alib «Jauber», «Vambèri» kebi musteşriklar Avrupa metbuatida neşr etkenden soñ butuni Miladi (1891-1900)ñçi yillarda «Radlof» [metinde: *Veralof*] tamanidan neşr étilgen. Uyğur herfleri bilen yazılğan bu nuşhani toğri, açiq oqub ma'na çıkarmaq mumkin bolmağani uçun «Vambèry», «Radlof», «Tomsen», «Martin Hartman» [metinde: *Hartgan*] degen dört musteşrik tamanidan dört turli oqulğan. «Vambèri» bilen «Tomsen» oquşlari birbirige yaqin, «Radlof» bilen «Hartman» oquşlari birbirige yaqindir. «Tomsen» èse «Radlof»niñ oquşini qattıg tenkid qilib esassiz bolğanini isbat qilğan.⁷

Bu kitabniñ ékinçi nuşhasi «Misr - Qahire» şehride «Hidiv» kutubhanasida tapılğan, heli hem şunda saklanadir. Bu nuşha Uyğur herfi bilen èmes, Erep herfi bilen yazılğan. Misrdegi u nuşhadan «fotograf» bilen köterilgen bir nuşha İstanbul Darulfunun kutubhanesida, bir nuşha da «Lèningrad»da «Aziya muzehanesi»da bardir. Uçinçi nuşhasi hem Erep herfleri bilen yazılğan bolub Ferğanede tapılğan.

Başlab bu kitabni «Zeki Velidi» körgen bolsa hem qolğa tuşira almağan.

7 "Turk Tili Yadgarlari"; "Turi Yojeft"den tercime. "Milli Tetebbu'lar Mecmuesi" cild 2, san 4.

Bu kun bizniñ tapib kelturgenimiz «Kutadğu Bilig» kitabı mene şul uçinçi nuşasıdır.

Kitabni Uyğur yazısidan oquğan musteşriķ «Radlof» bunıñ atını «Kudatğu Bilig» deb oquğan. Bu künde hem Avrupa alimleri arasında şul ism bilen meşhurdur. Biraķ bu okuluş yañlıştır. Hem Misrdegi nuşada, hem bizniñ kolimizdağı nuşada kitabniñ atı «Kutadğu Bilig» şeklide yazılğan «kut» = «beht»; «kutadğu» = kutayğu = «behtlikleniş»; «bilig» = «bilim» bolub «kutadğu bilig»niñ ma'nası «behtlikleniş bilimi» boladır.

«Kutadğu Bilig»niñ ilm dunyasida me'lum bolğan nuşalarida başda bir saçım başlanğıç (nesr bilen yazılğan bir muqeddime), andan sonra kitabdegi «bab»larnı

[Fitret KB 71]

körsetkuçi [metinde: *körgürsetkuçi*] bir «fihrest», andan këyin kitabniñ «nezm» kısmı barlığı me'lumdur.

Bizniñ kolimizdağı nuşada èse «saçım başlanğıç»niñ köpreki tuşken, azğınası (bir yarım beti) kalğandır. «Fihrest» kısmida kitabniñ altmış yetti babi körsetilgen. Bu altmış yetti babdan yalğuz beshinçi babniñ ismi tuşup kalğan.

«Saçım başlanğıç»niñ kitab ègesi tamanidan èmes, başka bir kişi tamanidan yazılğanını Avrupa alimleri bir ağızdan söyleydir. Mënim fikrimçe bizniñ kolimizdağı nuşanıñ «fihrest» kısmı hem kitab ègesi tamanidan yazılmağan. Çunki «fihrest»de körsetilgen «bab» ismleri bilen metndegi «bab» ismleri arasında ençe ayırma barlığı körünedir. Kitabniñ içide Hudani, Peyğemberni, sehabelerni, Kara Buğrahanı mahtab yazılğan dört babniñ ismleri «fihrest»de körsetilmeydir. Andan këyin:

Fihrestde	Metnde
perdedar neyuteg kirekin ayur	ķapuğ başlar er nêgüteg kirekin ayur
hezinedar nêguteg kirekin ayur	ağınçi nêguteg kirekin ayur
şerabdar nêguteg kirekin ayur	iğişi başı nêguteg kirekin ayur
ķara'am birle suhbet sözi	re'yetlar birle suhbet sözi

deb yazılğan.

Metnde «ķara'am birle suhbet sözi» degen babdan son seyyidler, alimler, tuş yorğuçılar, satkıcılar, êkinçiler ve başkalar bilen aralaşmaq tuğrilarida (13) bab yazılğan bolub «fihrest»de bunlerniñ birtesi hem yazılmağan.

Bu ayırma èse «fihrest»niñ hem başka kişi tamanidan yazılğanını körsetedir.⁸ Kitabniñ nezm kısmı èse (6329) beytden ibaretdir. Tugel Kutadğu Biligde

8 E. Rehim, E. Ezizler tamanidan yazılğan "Tatar edebiyati te'rihi", birinçi cild, burunğı devr.

[Fitret KB 72]

(6500) beyt barlığı yazıladır. Dêmek bizniñ qolimizdağı nusħanıñ (171) beyt kemçiligi bar. Bizniñ qolimizdağı bu nusħa êng yaman bir beħtsizlikke hem uçrağan: Qaçan bolsa da bir yola titilib yapraqları birbirden ayrilib tuşken. Bir kişi tertibke qaramasdan yapraqlarını birbirige yapıştırıp tikken. Kitabniñ tertibi buzulub qalğan, şuniñ uçun (171) beyt kemçiliginiñ qaysi bablardan tuşkenini bilmek şu tabda mümkün bolmadı. Buni bilmek bu nusħanı başqa nusħalar bilen keltiriş tertibini tuzetmek lazim boladı.

«Kutadgu Bilig» mesnevi (êkkilik tizim) şeklida yazılğan bolsa hem anda bir köb törtlikler (rubailar) bar. Bu törtlikler yene Şehname veznide bolub kafiyeleri Êran şairleri arasında meşhur bolğan rubailar tertibidedir. Bu kungeçe turkçilik alimlerinden biriniñ bu rubailardan ayriça söz açqanını bilmeymiz, eşitmedik. Bizniñ qolimizdağı kitabda bu rubailarğa ayriça ehemiyet berilgen, altun suvi bilen yazılğan. Bu rubailardan bizniñ kolimizdağı nusħada yuz seksen êki dane bardır. Bizniñ nusħanıñ (171) beyt kemçiligi barlığını yukarıda yazğan êdik. Buni közde tutğanda rubailardan hem tuşub qalğan boluşı mümkündür.

Kitab muellifiniñ bu rubailardan her birini yazğanda «tiñle êmdi, şair nime dēgen!» «şair bu mes'elege oħşatıp şu sözni eytadır»⁹ dēgenini ê'tibarğa alğanda bu rubailarnıñ başqa şair tamanidan eytilgeni, Yusuf Hacıbniñ êse u şairniñ rubailaridan öz kitabige kerek bolğanlarını alğani hatırğa keledir. Biraq rubailarnıñ vezni «Kutadgu Bilig» veznidedir, uslubde hem ayırması heç körünmeydir. Şuniñ uçun bu rubailarnı hem Yusuf Hacıbniñ öz eserleri dēmek munasib körünedir. Şunday bolğaç şair bu rubailarnı kêtirgende nege «şair sözünü tiñla!» dēgen?!

[Fitret KB 73]

Bu suraqqa şu yolda cavab bēriş mümkün: Yusuf Hacıb zamanida Qıtay edebiyatıda, Turk helk edebiyatıda, Fars edebiyatıda hikmetli sözler köb bolğan. Şair şunlerden faydalanğan, şunlerni öz kitabiniñ vezn hem uslubige eylentirib kitabını şunler bilen bēzetken. Kitabniñ muqeddimeside şair tamanidan «bu kitabni Çin – Maçin hekimleriniñ mes'eleleri, şe'rleri bilen bēzatdim» dēgen sözünü¹⁰ bizniñ şu fikrimiz bilen izah êtmek mümkündür.

Rusiyeniñ meşhur Turqşinaslaridan profesör «Samayloviç» Meskevde

9 munger mēnzeyu kēldi şair tili
bu şair tili boldi sözge ulı
munger mēnzetü kēldi şair sözi
okısa açılğay oқиğlı közi
(Kutadgu Bilig)

10 "Tatar edebiyati te'rihi", birinçi cild.

mèn bilen körüşkende «Divani Luğati Turk»den faydalanib «Kutadğu Bilig»niñ yeni bir basmasını (teb'ini) tayyarlağanin bildirgen édi. Şuni bizniñ kolimizdağı nuşha bilen salıstırgenden soñ bastırsa édi, profesör cenablarınıñ bu ilmi hizmetiniñ ilmi behasi cude artқан bolar édi.

Bizniñ kolimizdağı nuşhanın kaçan yazılğani toğrisida ket'i bir nerse eytib bolmaydır. Kaçan yazılğani eyilmegen yaki tuşub qalğan. Biraq kitabniñ «suls» (sülüs) hetı bilen yazılğanini, «suls» hetiniñ ése İslam dunyasida «te'liq» hetidan burun é'tibarda bolğanini közde tutsek; kitabniñ cude éskirib qarasinıñ oçayazğanini hem bunge qoşsaq bu nuşhanıñ her halda beş esr burun, ye'ni Uyğurça nuşhadan burunraq yaki şuniñ bilan bir zamanda yazılğan deb oylamaq mumkindir.

Bu kitab te'rih hem tilimiz cehetiden cude muhim, cude kımetli bir kitabdır. Bar nuşhalari bilen salıstırib bunıñ kemçiliklerini toldirmoq, buzılğan tertibini tuzetmek, anlaşılmayturğan sözlerini izah kılib, az bir miqdarda bastırmaq, heç bolmağanda profesör Samayloviçniñ hizmeti bilen tayyarlanğan nuşhani bu bilen salıstırib uni bastırmaq uçun yardım étmek Özbék bilim merkezi, Özbék ma'arif kemiserliginiñ muhim, cude heyirlik vezifeleriden biridir. Şu yolda himmet, ğeyretlerini soraymız.

Fitret

3. Abdurauf Fitret'in yazısının Türkçesi:

[Fitret KB 68]

KUTADGU BİLİĞ¹¹

Bu mühim kitabın üçüncü nüshası bulundu.

Abbasi halifeleri zayıf düşüp Bağdad şehri İslam dünyasının edebî ve ilmî merkezi olarak değerini yitirmeye başladıktan sonra Horasan ve Türkistan'da Nişabur, Merv, Buhara, Semerkant gibi ilmî ve edebî yeni merkezler ortaya çıktı. Bunlardan bir tanesi de Kaşgar şehridir.

Hicri dördüncü yüzyılın sonlarından itibaren Türkistan ülkesinde İslam medeniyeti etkisini gittikçe daha fazla hissettirmiş, Doğu Türkistan'daki Buğrahanlar [Karahanlılar] hâkimiyeti devrinde İslam-İran etkisi altında "saray kişileri" olarak görülebilecek seçkinler sınıfı ortaya çıkmıştı. Bu sınıfın oluşumuna hizmet etmek amacıyla onun genç teşkilatını güçlendirmek ve sorularına cevap vermek için yine İslam-İran edebiyatının etkisi altında yeni bir ede-

11 Kutadgu Bilig hakkında "İnkılab" [dergisi]nin 9.-10. sayılarında yoldaş A. Se'di tarafından bir makale yazılmıştı. Bugün bu kitabın üçüncü nüshası Özbek bilim adamları tarafından bulunduğundan biz de onun hakkında yeniden tam bütüncül bir makale basmayı uygun gördük. [Dergi] idare[si].

biyat da oluşmaya başlamıştı. İşte bu edebiyatın kitap şeklinde yazılmış en eski örneği Kutadgu Bilig kitabıdır.

İslam-İran etkisi altına giren Türk edebiyatının bu kitaptan daha eski bir örneği şimdiye kadar bilim dünyasınca bilinmemektedir.

Bu önemli kitap Yusuf Has Hacib tarafından "Balasagun"¹² yazılmaya başlanmış ve Hicri 462 (Miladi 1069) yılında Kaşgar'da tamamlanarak Kara Buğrahan'a takdim edilmiştir.

[Fitret KB 69]

Yazılışı, nazmın beyit (mesnevi) şeklinde olup vezni meşhur İran şairi Firdevsî'nin [öl. 1020] Şehname eserinin veznindedir [mütekarip: fe'ülün fe'ülün fe'ülün fe'ül]. Yazarın, Firdevsî'nin Şehnamesini gördüğü, sözlerinden anlaşılmaktadır. Bu eski Türk şairi Türkler için pek zor olan bu vezinde pek başarılı olarak yazmıştır. Birçok âlimin söylediklerine inanarak ben de bu kitabın vezninde onca eksiklikler ve noksanlıklar olduğuna inanmıştım. Bugün ise bu fikirde değilim. Vezin pek başarılı uyarlanmış, bazı yerlerinden Şehname ahenginin kokusu gelmektedir. Ancak vezni doldurmak için söz arasında – hiç gerek olmadığı halde – "kör!", "ol!" sözlerini sık sık kullanmasına rağmen şairi bu hususta elbette hoş görmek gerekir.

Kutadgu Bilig sanatlı bir şiir eseri değil, manzume biçiminde kaleme alınmış ahlak ve yönetimle ilgili bir kitaptır. Onda insani özelliklerden adalet, devlet, akıl ve kanaat mecaz yoluyla dört kişiye dönüştürülerek verilir. Bunlardan adalet hükümdar olarak "Kün togdı" [Gündoğumu] adıyla, devlet onun veziri olarak "Ay toldı" [Dolunay] adıyla, akıl vezirin oğlu olarak "Ögdülmiş" [Övülmüş] adıyla, kanaat ise vezirin bir akrabası olarak "Odgurmuş" [Uyanmış] adıyla görülür.

Bu dört mecazi karakteri şair birbiriyle görüştürüp konuşur. Söylemek istediği sözleri, vermek istediği öğütleri bunların dilinden aktarır. Verilen öğütler hükümdara vezir, elçi, kâtip, hazinedar ve kapıcıların nasıl insanlar olduklarını öğretir. Ayrıca şairler, seyitler, âlimler, müneccimler, tacirler ve yapı ustalarıyla hükümdarın nasıl ilişki kuracağını ve anlayacağını; dünyanın geçiciliğini; devletin vefasızlığını uzun uzadıya anlatır.

Elbette günümüz insanları için bu öğütlerden bir fayda yok, ancak bu kitap en eski bir Türk şairi tarafından yazıldığı için dil yönünden, en eski zamandaki Türkler arasındaki "topluluklar" ile onlar arasındaki ilişkileri bildirdiği için tarih yönünden pek önemli ve pek değerli bir kitaptır. Avrupa doğu bilimcilerinin de bu kitaba verdiği önem bu yönlerdendir kuşkusuz.

12 Yëttisuv = Yedisu [Kazakistan'ın doğusunda bulunan ve adını Balkaş Gölü'ne dökülen yedi ırmaktan alan bölge; Kazakça: Jetisu] bölgesinde bir şehir adıdır.

Bu önemli kitabın bir nüshasını Avrupalı doğu bilimcilerden “Jozef Hammer” [Joseph von Hammer-Purgstall, 1774-1856] İstanbul’da bulmuştur.

[Fitret KB 70]

Bu nüsha Hicri 843 [Miladi 1439] yılında Herat şehrinde Uygur harfleriyle yazılmış olup şimdi Viyana Kraliyet Kütüphanesinde [şimdi: Österreichische Nationalbibliothek = Avusturya Milli Kütüphanesi] saklanmaktadır.

Bu nüshadan bazı örnekleri “Jaubert” [Pierre Amédée Jaubert, 1779-1847, “Notice d’un manuscrit turc en caractères en ouïgours envoyé par M. de Hammer à M. Abel Remusat”, *Journal Asiatique*, VI, 1825, s. 39-52, 78-95], “Vambéri” [Hermann/ Ármín/Arminius Vámbéry, 1832-1913; *Uigurische Sprachmonumente und das Kudatku Bilik*, Innsbruck 1870] gibi doğu bilimciler Avrupa’da yayımladıktan sonra bütün olarak Miladi 1891-1900 yıllarında “Radloff” [Wilhelm Radloff, 1837-1918, *Das Kudatku Bilik des Jusuf Chass-Hadschib aus Bâlasagun, Theil I, Der Text in Transscription*, St. Petersburg 1891 ve ikinci bölüm: *Theil II, Text und Übersetzung nach den Handschriften von Wien und Kairo, St. Petersburg I. Lieferung 1900, 2. Lieferung 1910*] tarafından yayımlanmıştır. Uygur harfleriyle yazılmış olan bu nüshanın tam ve doğru okunup anlaşılması mümkün olmadığı için Vambéry, Radloff, “Thomsen” [Vilhelm Ludwig Peter Thomsen, 1842-1927, “Sur le système des consonnes dans la langue ouïgoure”, *Keleti Szemle*, II, 1901, s. 241-259] ve “Martin Hartman” [Martin Hartmann, 1851-1918, “Zur metrischen Form des Kutadku Bilik”, *Keleti Szemle*, III, 1902, s. 141-153] tarafından dört farklı biçimde okunmuştur. Vambéry ile Thomsen’in okumaları birbirine yakın, Radloff ile Hartmann’ın okumaları da birbirine yakındır. Thomsen ise Radloff’un okuyuşunu sert biçimde eleştirip temelsiz olduğunu kanıtlamıştır.¹³

Bu kitabın ikinci nüshası Kahire’de (Mısır) Hidiv Kütüphanesinde bulunmuş olup hâlâ burada [şimdi: Dâru’l-kutub] saklanmaktadır. Bu nüsha Uygur harfleriyle değil, Arap harfleriyle yazılmıştır. Mısır nüshasından çekilmiş fotoğraf biçiminin bir örneği İstanbul Darülfünun [İstanbul Üniversitesi] Kütüphanesinde, diğer örneği ise Leningrad’daki [Sankt Petersburg] Asya Müzesinde [şimdi: Институт восточных рукописей Российской академии наук = Rusya Bilimler Akademisi Doğu Elyazmaları Enstitüsü] bulunmaktadır. Üçüncü nüsha da Arap harfleriyle yazılmış olup Fergana’da bulunmuştur.

Bu kitabı ilk olarak “Zeki Velidi” [Zeki Velidi Togan, 1890-1970] görmüş olmasına rağmen elde edememiştir. Bugün bizim bulduğumuz Kutadgu Bilig

13 “[Ondördüncü Asır Sonlarına Kadar] Türk Dili Yadigârları”; “Thúry József”ten [1861-1906] çeviri, [çeviren: Ragıp Hulusi (Özdem 1893-1943), özgün biçimi: *Török nyelvemlékek a XIV. század végéig*, Budapest 1903], *Milli Tettebbular Mecmuası*, Cilt 2, Sayı 4, [1913, s. 81-133].

kitabı işte bu üçüncü nüshadır.

Kitabı Uygur yazısından okuyan doğu bilimci Radloff bunun adını "Kudatku Bilik" diye okumuştur. Bugün bile Avrupa âlimleri arasında bu isimle meşhurdur. Ancak bu okuyuş yanlıştır. Hem Mısır'daki nüsha, hem de bizim elimizdeki nüshada kitabın adı "kutadgu bilig" biçiminde yazılmış olup "kut" = "mutluluk", "kutadgu" = kutaygu = "mutlu olma", "bilig" = "bilgi" olup "kutadgu bilig" in anlamı "mutlu olma bilgisi" anlamına gelir.

Kutadgu Bilig'in bilim dünyasınca bilinen nüshaların başında nesir ile yazılmış bir mukaddime (giriş), bundan sonra kitaptaki "bâb"ları (bölümleri) [Fitret KB 71] gösteren bir "fihrist" (içindekiler), daha sonra kitabın "nazım" kısmı gelmektedir.

Bizim elimizdeki nüshada ise mukaddime kısmının çoğu düşmüş, çok azı (yarım sayfa) kalmıştır. "Fihrist" kısmında kitabın altmış yedi bâbı gösterilmiştir. Bu altmış yedi bâbdan yalnız beşinci bâbın adı kaybolmuştur.

Mukaddimenin, bizzat yazar tarafından değil, başka biri tarafından yazıldığı hususunda Avrupalı bilim adamları hemfikirdirler. Bence elimizdeki nüshanın "fihrist"i de yazar tarafından yazılmamıştır. Çünkü "fihrist"te gösterilen "bâb"lardaki isimler ile metindeki "bâb" isimleri arasında epey farklılık görünmektedir. Kitapta Tanrı, Peygamber, sahabeler ve Kara Buğrahan için yazılmış dört bölümün isimleri "fihrist"te gösterilmemiştir. Bundan sonra:

Fihristte:	Metinde:
perdedar nigü teg kerekin ayur [Yazmada: 7-5]	kapuğ başlar er nigü teg kerekin ayur [Arat KB: XXXII, 2527-2528. beyitler arası; Yazmada: 189-1]
hazinedar nigü teg kerekin ayur [Yazmada: 8-1]	ağıçı nigü teg er kerekin ayur [Arat KB: XXXV, 2742-2743. beyitler arası; Yazmada: 203-11]
şerabdar nigü teg kerekin ayur [Yazmada: 8-3]	iğişçi başı nigü teg kerekin ayur [Arat KB: XXXVII, 2882-2883. beyitler arası; Yazmada: 213-6]
ra'iyetler birle suhbet sözi [Yazmada: 10-4]	kara 'am birle şuhbet sözi [Arat KB: 4313-4314. beyitler arası; Yazmada: 309-13]

diye yazılmıştır.¹⁴

Metinde "kara 'am birle şuhbet sözi" bâbından sonra seyitler, âlimler, müneccimler, tacirler, çiftçiler ve diğerleri ile görüşmek hakkında bâb yazılmış olup "fihrist"te bunların hiçbirini yazılmamıştır.

14 [Fitret'in yazısında son satırda verilen bölüm ismi muhtemelen dizgi sırasında karıştırılmıştır. Burada düzeltmeyi uygun gördük.]

Bu farklılık ise “fihrist”in de başka biri tarafından yazıldığını gösterir.¹⁵ Kitabın asıl metin kısmı ise 6329 beyitten ibarettir. Toplamda Kutadgu Bilig’de [Fitret KB 72] 6500 [6645] beyit olduğu yazılmıştır. Bu demektir ki bizim elimizdeki nüshanın 171 beyit eksikliği var. Elimizdeki nüsha çok kötü bir talihsizlik de yaşamış: Her nasıl olmuşsa bir şekilde yaprakları birbirinden kopup dağılmış. Birisi sıralamaya dikkat etmeden yaprakları birbirine yapıştırarak bir araya getirmiş. Kitabın düzeni bozulduğu için 171 beyit eksikliğinin hangi bâblarda olduğunu bilmek burada mümkün değil. Bunu belirlemek için bu nüshayı diğer nüshalar ile karşılaştırarak düzenlemek gerekir.

Kutadgu Bilig mesnevi (iki dizelik) şeklinde yazılmış olmasına rağmen içerisinde birçok dörtlük (rubai) var. Bu dörtlükler de Şehname vezninde olup kafiyeleri İran şairleri arasında meşhur olan rubailer düzenindedir. Bugüne kadar Türkologlardan hiç kimsenin bu rubailerden ayrıca söz ettiğini bilmiyoruz ve duymadık. Elimizdeki kitapta bu rubailere özel bir önem verilmiş olup altın suyu ile yazılmıştır. Bu rubailerden elimizdeki nüshada yüz seksen iki tane var. Bizim nüshanın 171 beyit eksikliğini olduğunu yukarıda yazmıştık. Bunu göz önünde tutunca rubailerden de düşenlerin olması mümkündür.

Kitap yazarının bu rubailerden her birini yazarken “dinle şimdi, şair ne demiş”, “şair, sözünü şöyle söylemiş”¹⁶ dediği dikkate alındığında bu rubailerin başka bir şair tarafından söylendiğini, Yusuf Has Hacib’in ise o şairin rubailerinden kendi kitabına gerekli olanları aldığı akla gelmektedir. Ancak rubailerin vezni Kutadgu Bilig veznindedir, üslupta da farkı görünmemektedir. Bundan dolayı bu rubailer de bizzat Yusuf Has Hacib’in kendi eserleri olarak görmek uygun görünmektedir. Böyle olmakla birlikte şair bu rubailer yazdığına niye “şair sözünü dinle!” demiş?!

[Fitret KB 73]

Bu soruya şu şekilde cevap vermek mümkün: Yusuf Has Hacib zamanında Çin edebiyatında, Türk halk edebiyatında, Fars edebiyatında hikmetli sözler çok vardı. Şair bunlardan faydalanmış, bunları kendi kitabının vezin ve üslubuna dönüştürüp kitabını bunlarla süslemiş. Kitabın mukaddimesinde şair tarafından “Bu kitap çok aziz bir kitaptır. Çin hakîmlerinin hikmetleri ile bezenmiş ve Maçın âlimlerinin şiirleri ile süslenmiştir.”¹⁷ sözünü şu düşüncemizle

15 Gali Rahim ve Gali Gaziz, *Tatar Edebiyatı Tarihi*, Cilt 1, Burıngı devir [önceki devir, Kazan 1922].

16 [Bunun için kitaptaki şu örneklere bakılabilir:]
mungar mengzeyü keldi şair tili
bu şair tili boldı sözke ulı [Arat KB: 441. beyit; Yazmada: 43-8]
mungar mengzetü keldi şair sözi
okısa açılğay okığlı közi [Arat KB: 412. beyit; Yazmada 41-11]

17 *Tatar Edebiyatı Tarihi*, Cilt 1. [Arat çevirisinde mensur mukaddime kısmından 8-11. satırlar]

açıklamak mümkündür.

Rusya'nın meşhur Türkologlarından Prof. "Samayloviç" [Aleksandr Nikolayeviç Samoyloviç, 1880-1938] Moskova'da benimle görüştüğünde Divanü Lugati't-Türk'ten faydalanarak Kutadgu Bilig'in yeni bir baskısını (tab'ını) hazırlamakta olduğunu bildirmişti. Bunu bizim elimizdeki nüsha ile karşılaştırdıktan sonra bastırırsaydı, saygıdeğer hocamızın bu bilimsel hizmetinin bilimsel değeri çok artmış olurdu.

Elimizdeki nüshanın ne zaman yazıldığı hususunda kesin bir şey söylemek mümkün değil. Ne zaman yazıldığı belirtilmemiş veya kaybolmuştur. Ancak kitabın sülüs hattıyla yazıldığını, sülüs hattın ise İslam dünyasında ta'lik hatından önce revaçta olduğunu göz önünde tutunca kitabın çok yıpranıp mürekkebinin silinmiş olmasını da buna eklediğimizde bu nüshanın herhalde beş yüzyıl önce, yani Uygurca nüshadan daha önce veya bununla aynı zaman diliminde yazılmıştır diye düşünmek mümkündür.

Bu kitap hem tarih hem de dilimiz yönünden çok önemli, çok değerli bir kitaptır. Mevcut nüshalarıyla karşılaştırarak bunun eksikliklerini gidermek, bozulmuş olan sıralamasını düzeltmek, anlaşılmayan sözlerini açıklayıp, az miktarda bastırmak, hiç olmazsa Prof. Samayloviç'in çalışmasıyla hazırlanmış nüshayı bununla karşılaştırıp onu bastırtmak için yardım etmek Özbek Bilgi Merkezi, Özbekistan Maarif Komiserliğinin önemli, çok hayırlı görevlerinden biridir. Bu hususta gayret ve çabalarını istihdam ediyoruz.

Fitret

4. Abdurauf Fitret'in yazısına *Kutadgu Bilig*'den ek:

Fitret'in, yazısına eklediği sayfanın en üstünde “mezkur «Kutadgu Bilig» kitabından bir bêt” = “sözü edilen Kutadgu Bilig kitabından bir sayfa” ibaresi bulunmaktadır.

5. Ek sayfa Latin yazısıyla:

Bu sayfa Latin yazısıyla aşağıdaki gibidir (krş. Arat KB metin ve çeviri: 1890-1902; Namangan (Fergana) nüshasında 145. sayfa [73^b]):

1	et öz yëti endāmka baḡsa körer tatıḡ buldı barça öz ülgın tērer	İnsan kendi vücuduna, yedi endama bakarsa, bunlarda zevk bulur; bunların her biri kendi kısmetini toplar.
2	könjül tatḡı nē ol bu köz tatḡı ne bu iki tatıḡdın özüm ülgı ne	Gönül zevki nedir, göz zevki ne; bu iki zevkten benim kısmetim nedir?
3	yanut bērdi ögdülmiş aydı tatıḡ könjül ārzū ḡolsa bekürtse ḡatıḡ	Ögdülmiş yanıt verdi ve dedi: "Gönlün arzu ettiği şey zevktir."
4	sewitmiş yüzün körse közke tatıḡ könjül ārzūsın bulsa özke tatıḡ	Göz için, sevdiği yüzü görmek zevktir; gönül için arzusuna kavuşmak zevktir.
5	yana aydı ēlig ay ögdülmiş ay sewiglūḡ nişānı nēḡü ērmiş ay	Hükümdar tekrar sordu: "Ey Ögdülmiş, söyle! Sevgilinin nişanesi nedir?"
6	sewermen tēyü barca da'vī ḡılur bu da'vīka ma'nī nēḡü teg bolur	Herkes sevdiğini iddia eder, bu iddianın anlamı nedir?

	Ögdülmiş cevābı ēligke	Ögdülmişin Hükümdara Cevabı
--	------------------------	-----------------------------

7	yanut bērdi ögdülmiş aydı bolur sewüḡ yüzke baḡsa sewerin bilür	Ögdülmiş yanıt verdi ve dedi: "Baş üstüne! İnsan sevgilinin yüzüne bakınca sevdiğini anlar."
8	ḡamuḡ neḡke örtüḡ bolur baḡsa köz könjülke yoḡ örtüḡ munı bilgü öz	Göz için bakarken her şey örtülü olabilir, fakat gönül için örtü yoktur, bunu bilmelisin.
9	sewer sewmezın öz bileyin tēse könjülke baḡa körgü bilge usa	Sevip sevmediğini anlamak isterse, insan gönüle bakmalı, bu ancak gönülden anlaşılır.
10	sewüḡler yüzinde bolur belḡü neḡ közi közke tikse anı bilgü teḡ	Sevgililerin yüzünde bunu belirten bir işaret bulunur, göz göze gelince onlar birbirlerini anlarlar.
11	muḡar meḡzetü aydı şā'ir sözi uḡub tıḡlayu al ḡişi arbuzi	Şair buna benzer bir söz söylemiştir, dinleyip anlamaya çalış ey insanların karpuzu (az anlayanı)!
12	sewigli ḡişiniḡ yüzi belḡülüḡ tili açsa ma'nī sözi belḡülüḡ	Seven insan yüzünden bellidir, ağzını açsa sözünün anlamında sevgi kendini gösterir.
13	sewer sewmezın öz bileyin tēse saḡa tetrü baksa közi belḡülüḡ	Birini sevip sevmediğini bilmek istersen gözüne dikkat et! Sana doğru bakınca gözünden belli olur.